

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Bogdanowicz M. (2005), Dysleksja - problemem całego życia, /w:/ W kręgu specyficznych trudności w uczeniu się czytania i pisania, M. Sinica, A. Rudzińska-Rogoży (red.), Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
2. Bragdon A., Gamon D. (2003), Co potrafi twój mózg?, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
3. Dyrda J. (2004), Style uczenia się dzieci dyslektycznych a wymagania poznawcze szkoły, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
4. Dryden G., Vos J. (2000), Rewolucja w uczeniu, Wydawnictwo Moderski i S-ka, Poznań.
5. Gardner H. (2002), Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce, Wydawnictwo Moderski i S-ka, Poznań.
6. Grzesik, J. (1990), Textverstehen lernen und lehren. Klett – Verlag, Stuttgart.
7. Jankowski A. (2002), Pedagogika praktyczna, Fraszka Edukacyjna, Warszawa.
8. Komorowska H.(2005), Metodyka nauczania języków obcych, Warszawa.
9. Kłapa J., Rybska-Kłapa J., Formy wsparcia edukacyjnego dyslektycznych studentów, w druku.
10. Matczak A.(2004), Style poznawcze, /w:/ Psychologia. Podręcznik akademicki, J. Strelau (red.), Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
11. Marton W.(1978), Dydaktyka języka obcego w szkole średniej. Podejście kognitywne, PWN, Warszawa.
12. Okoń W. (2003), Wprowadzenie do dydaktyki, Gdańsk.
13. Strelau J.(2004), Różnice indywidualne: opis, determinanty i aspekt społeczny /w:/ Psychologia. Podręcznik akademicki, J. Strelau (red.), Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
14. Suświłło M.(2004), Inteligencje wielorakie w nowoczesnym kształceniu, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu w Olsztynie, Olsztyn.
15. Szłosek F. (2003), Wstęp do dydaktyki przedmiotów zawodowych, Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, Radom.
16. Zawadzka- Bartnik E. (2010), Nauczyciel języków obcych i jego niepełnosprawni uczniowie (z zaburzeniami i dysfunkcjami), Impuls, Kraków.

Котенко Г.М.

Психолого-педагогічні умови формування толерантності на уроках української мови та літератури

Явище толерантності та чинники, що лежать в основі розвитку толерантності, – одна з найактуальніших тем сучасності, яка привертає увагу вчених з різних областей знання (етнічної, крос-культурної та політичної психології, соціології, філософії, культурної антропології). **Актуальність**

проблеми вивчення психолого-педагогічних умов розвитку толерантності в ранньому юнацькому віці зумовлена необхідністю підвищеної уваги до становлення людини як особистості. Адже саме у юнацькому віці людина привласнює соціально значущі властивості особистості: здатність до співпереживання, морального ставлення до людей, до самої себе, а також засвоює норми поведінки в суспільстві. У зв'язку з цим в якості проблеми дослідження виступає потреба практики в знанні психолого-педагогічних чинників розвитку толерантності в юнацькому віці в процесі навчання.

Мета дослідження – теоретичне та експериментальне вивчення психолого-педагогічних умов розвитку толерантності особистості на уроках української мови і літератури та світової літератури в ранньому юнацькому віці (на прикладі учнів 11 класу Криворізької загальноосвітньої школи № 57).

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні про те, що цілеспрямований розвиток толерантних емоцій, здатності до емпатії, діалогічності та досвіду толерантної поведінки на уроках української мови і літератури та світової літератури (зокрема, під час вивчення тем «Полеміка. Дискусія. Дебати», «Своєрідність світобачення Ф.Кафки та його художні втілення в оповіданні «Перевтілення») сприятиме розвитку толерантності як особистісної якості старшокласників.

У психолого-педагогічній літературі висвітлено різні аспекти даної проблеми. Аналіз літератури та сучасних досліджень дозволив сформулювати основне визначення толерантності особистості, під якою ми розуміємо реалізовану готовність до усвідомлених особистісних дій, спрямованих на досягнення гуманістичних відносин між людьми і групами людей, що мають різний світогляд, різні ціннісні орієнтації. Кожна з найважливіших передумов формування толерантності може відкривати цілий напрямок фундаментальних досліджень. Так, Овчиннікова Н.В. [9] у своїх працях розглядає комунікативний аспект толерантності. Швачко О.В. [14] у своїх статтях робить акцент на соціальній толерантності та толерантності як особистісної риси старшокласників. Вагомий внесок у дослідження толерантності особистості зробила група російських вчених: Асмолова О.Г., Солдатової Г.У., Шайгерової Л.А., Кравцової О.А., Золотухіна В.М., Шаповалової В. та ін. У своїх наукових доробках вони розглядають етнічну, соціальну, культурну толерантність та толерантність як рису особистості.

Теоретичну базу дослідження склали праці:

1) в галузі досліджень феномену толерантності (Асмолов О.Г., Іванова Н.Л., Лебедева Н.М., Стефаненко Т.Г., Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А.);

2) в галузі методики виховання толерантності у школярів (Рожков М.І., Байбородова Л.В., Ковальчук М.А.);

3) в галузі розробки активних психотехнологій з формування толерантності у старшокласників (Гіппіус С.В., Григор'єва Т.Г., Петрусинський В.В., Прутченков А.С., Лютова Є.К., Марковська І.М., Семенова О.М., Солдатова Г.У.);

Психологічний аспект дослідження проблеми розвитку толерантності в юнацькому віці передбачає розкриття специфіки толерантності як особливого явища людської психіки, спрямованого на саморегулювання особистістю своїх дій у сфері поведінки і діяльності на основі емоційно-ціннісного ставлення до себе та інших.

Психологічними факторами розвитку толерантності в юнацькому віці є групи факторів, що детермінують формування та розвиток толерантності як співвідношення показників розвитку структурних компонентів в емоційно-вольовому просторі толерантності, спрямованість особистості, здатність об'єктивно оцінювати себе й інших, здатність об'єктивно оцінювати речі, події, факти, діалогічність, здатність співпереживання, індивідуально-психологічні властивості і стани особистості. Базовим, невід'ємним фактором для розвитку толерантності є емпатія [10]. Активна моральна позиція і психологічна готовність до терпимості – основні компоненти поняття «толерантності» [13]. Розвиток толерантності особистості старшокласників відбувається під впливом суспільства, стосунків у сім'ї, сформованих поглядів і відносин її членів до інших людей і суспільстві в цілому, під впливом спілкування з однолітками та оточуючими людьми [4].

У роботі ми зробили спробу визначити основні критерії, ідеї та шляхи формування толерантності у ранньому юнацькому віці, які склали основу формувальної програми. Ми спиралися на базові напрямки діяльності вчителя з виховання толерантної свідомості юнаків: толерантність і право; толерантність і мораль; толерантність і діалог культур; толерантність і патріотизм.

Ці базові напрямки діяльності з виховання толерантної свідомості дітей реалізуються через створення у класі системи умов: соціокультурних, педагогічних, психологічних, які сприяють формуванню толерантних поглядів і навичок толерантної поведінки у юнацькому віці; створення доброзичливої атмосфери у класному колективі; використання різноманітних форм і методів масової, групової і індивідуальної роботи [3].

Базові принципи діяльності вчителя української мови і літератури з виховання толерантної свідомості юнаків реалізуються через принципи виховання толерантної свідомості: використання позитивного соціокультурного досвіду націй; створення умов для позитивної взаємодії різних культурних, національних, соціальних груп у процесі спілкування; розвиток якостей толерантної особистості з урахуванням особистісних якостей старшокласників; прийняття дитини такою, як вона є, визнання її самоцінності; створення умов для виховання толерантності; формування практичних умінь і навичок толерантної взаємодії; вироблення стійкості до конфліктів у поліетнічному, міжкультурному та міжконфесійному середовищі; вироблення особистих навичок розв'язання конфліктів; озброєння вміннями аналізувати ситуації у навчальному закладі, сім'ї, класному колективі; вироблення вміння самоаналізу власних вчинків та поведінки.

Толерантність має стати одним із головних елементів розбудови українського суспільства. Тому формування толерантної поведінки учнів на уроках української мови і літератури забезпечується за таких педагогічних умов: формування ціннісних орієнтацій; наявність знань про сутність та культурні форми толерантності; залучення учнів до соціальної діяльності, що передбачає активну участь у взаємодії з іншими суб'єктами; врахування вікової специфіки у вихованні толерантності; єдність вимог школи, сім'ї та громадськості у вихованні толерантності; розвиток здатності та емоційно-вольової готовності учня до рівноправного спілкування з іншими [11].

Виховання толерантної особистості – процес складний, здійснюваний всією соціальною дійсністю, навколишнього оточення старшокласника[5]. Розглянемо провідні шляхи реалізації мети і завдань виховання толерантності на уроках української мови і літератури та світової літератури, які є узагальненням проаналізованих джерел:

1) Ефективність виховання толерантності значною мірою залежить від цілеспрямованості навчально-виховного процесу, форм його організації. Особлива роль тут належить предметам соціально-гуманістичного циклу, особливо літературі.

2) Формуючи почуття толерантності, доцільно розвивати уяву, здатність до співпереживання і співчуття, довіру, гідність і самопізнання як особливості толерантної особистості. Навчити дітей конкретним прийомам, завдяки яким вони зможуть розвинути у собі якості толерантної особистості, допоможуть тренінги і ситуаційні ігри, в яких враховані вікові особливості дітей.

3) Толерантність виховується з наймолодшого шкільного віку, при цьому вона закладається як доброзичливість, як інтерес до розбіжності, уміння бачити і переживати свою схожість з іншими людьми (прикладом може стати запропонований за новим Державним стандартом освіти роман Е.Портер «Полліанна», 5 клас). У дітей слід розвивати любов і повагу до свого народу, його культури, історії і водночас формувати позитивні установки на спілкування з іншими народами.

4) Для виховання толерантності у дітей надзвичайно важливим є ознайомлення їх з мовою, історією, культурою, побутом різних народів, що дає змогу на практиці стверджувати принципи безконфліктного взаєморозуміння та співробітництва. Водночас учнів слід готувати до адекватного сприйняття та оцінювання національно-специфічних особливостей культури, традицій, звичаїв різних народів, а також до реалізації толерантної поведінки під час вирішення конфліктних ситуацій та проблемних питань.

Експериментальне дослідження проводилося у вересні – жовтні 2013 року в Криворізькій загальноосвітній школі № 57. У констатуючому та формульовальному експерименті взяли участь учні 11 класів загальною кількістю 19 осіб. На етапі емпіричного дослідження застосовувався комплексний експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г. У. Солдатова,

О. А. Кравцова, О. Є. Хухлаев, Л. А. Шайгерова) [12]. За результатами констатувального етапу дослідження в виявлено, що лише 6% старшокласників мають високий рівень сформованості толерантності, 48% – середній, 46% – низький.

Розглянемо деякі приклади реалізації завдань виховання толерантності на уроках літератури. Наприклад, в процесі вивчення теми «Ю.Яновський. Роман у новелах «Вершники» на уроках нами застосовувались вправи та методи, що дозволяють формувати в учнів шляхом практичних дій толерантне ставлення до оточуючих. Ця тема була обрана не випадково, оскільки вона розкриває аспекти комунікативної і соціальної толерантності та толерантності як риси особистості.

Основні методи, що використовувались на уроках – рольові ігри та ігри вправи, емоційна розповідь при поданні певного матеріалу, дискусія, «ажурна пилка». Також в процесі уроків використовувались вправи на підвищення рівня учнів з комунікативної, етнічної та соціальної толерантності та толерантності як особистісної риси. На уроках головна увага організації роботи у групах з метою формування навичок комунікативної толерантності, взаємодії, неагресивному вирішенню суперечливих питань (загальна та комунікативна толерантність).

На уроці «В.Підмогильний. «Місто» учні виступали з повідомленнями до теми та вчилися уважно слухати опонента, стримувати свої почуття, та об'єктивно оцінювати почуту інформацію. На прикінці уроку з учнями було проведено гру «ехо», мета якої підвищення рівня інтеграції та згуртованості класного колективу, підведення учасників до розуміння, що для того, щоб досягнути мети, потрібно враховувати можливості та бажання оточуючих. Під час теми учням було запропоновано також самотійно поділитися на групи, і обробити матеріал відповідно до пунктів плану. На етапі уроку-осмислення нових знань, з учнями проводиться гра-вправа «Пояснення», мета якої - вдосконалювати вміння висловлювати свою думку, погляди на яку-небудь ситуацію в толерантній формі. Також учні презентують набуті знання та самотійно підводять підсумки уроку. Таким чином в процесі уроку в учнів розвивалася загальна та комунікативна толерантність шляхом взаємодії з однолітками.

На уроці тематичного оцінювання знань учнів до переліку завдань за темою було додано два питання на психологічне мислення: 1) що таке, на вашу думку толерантність; 2) чи вважаєте ви себе толерантною особистістю. На виховній годині з учнями обговорювалися питання щодо розв'язання конфліктної ситуації за допомогою толерантного спілкування, конструктивної взаємодії не тільки з однолітками, але й дорослими; також діти вчилися розуміти думку іншої особистості, об'єктивно її сприймати.

Повторний констатувальний зріз показав, що процесі формувального експерименту показники загальної толерантності підвищилися і досягли середньо – високого рівня. На 32% стало більше учнів з високим рівнем толерантності, на 8% з середнім рівнем і на 40% стало менше з низьким

рівнем толерантності. Крім цього ми бачимо з таблиці (табл. 1), що в процесі формувального експерименту в старшокласників підвищилися показники за шкалами: етнічна – на 22 %, соціальна – на 17 %, толерантність як риса особистості – на 9 %.

Таблиця 1

Субшкали загальної толерантності учнів 11-го класу за методикою «Індекс толерантності» до та після формувального експерименту

	до	після
Етнічна	26%	48%
Соціальна	41%	58%
Толерантність як риса	43%	52%

Таким чином, експеримент показав, що у третини школярів 11класу з'явилися позитивні зміни. Отже, цілеспрямований вплив на розвиток толерантності особистості в ранньому юнацькому віці на уроках української мови і літератури та світової літератури сприяє розвитку толерантності як особистісної якості старшокласників та призводить до розвитку різних компонентів толерантності.

Список використаних джерел

1. Абакумова И. В. О становлении толерантной личности в поликультурном образовании / Ирина Владимировна Абакумова // Вопросы психологии. – М.: МГАФК. – 2003. – № 3. – С.78-81.
2. Безкоровайна О. З педагогікою толерантності у третє тисячоліття / Ольга Безкоровайна // Педагогіка толерантності. – К.: Полікультурний світ. – 2003. – № 3. – С.4-11.
3. Золотухин В. М. Две концепции толерантности / Владимир Михайлович Золотухин.– Кемерово: КузГТУ, 1999.
4. Константинова О. Навчаймося толерантності та культурі миру/ О. Константинова, В. Огородник //Педагогіка толерантності.–К.: Полікультурний світ. – 2003.– № 1. – С.9-18.
5. Кузьменко В. В. Виховання толерантності – запорука діалогу культур /В.В.Кузьменко, Л.А.Гончаренко //Педагогіка толерантності. – К.: Полікультурний світ.– 2004. – № 4. – С.11-14.
6. Матієнко О. С. Виховання толерантності починається з учителя / Олена Степанівна Матієнко // Рідна школа. – К.: Деміур. – 2005. – № 6. – С.29-32.
7. Мириманова М.С. Воспитание толерантности через социокультурное взаимодействие. [Электронный ресурс] / М. С. Мириманова, А. С. Обухов. Режим доступа – www.abitura.com/not_onli/tolerantia.html
8. На пути к толерантному сознанию / [Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Шарова О.Д. и др.]/ Отв. ред. А.Г. Асмолов. – М.: Смысл, 2000.

9. Овчинникова Н. В. Коммуникативные технологии в обеспечении толерантности./ Н. В. Овчинникова, Г. А. Шишкова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002.

10. Рожков М. И. Воспитание толерантности у школьников. / М. И. Рожков, Л. В. Байбородова, М. А. Ковальчук.– Ярославль: Холдинг, 2003. 221с.

11. Семина Л. И. Учимся диалогу. Толерантность: объединения и усилия. / Л. И. Семина // Семья и школа.– М.: Роспечать.– 2001. – № 11-12. – С.36-40.

12. Солдатова Г. У. Психодиагностика толерантности личности/ Г.У. Солдатовой, Л.А. Шейгеровой. – М.: Смысл, 2008. 170 с.

13. Степанов О. П. Як виховати толерантність? / О. П. Степанов// Народна освіта.– К.: Академперіодика.– 2001, №9, с.91-97.

14. Швачко О. В. Толерантність як психолого-соціальний феномен. / О. В.Швачко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – К.: Академперіодика. – 2000. – № 2. – С. 154-170

Мішина О. М.

Психологічні та педагогічні передумови вивчення літературних творів молодшими підлітками

Художня література – важливий засіб гармонійного розвитку і збагачення духовного світу школяра. Вивчення літератури в школі тримається на ряді основ: організаційній, дидактичній, історичній, філософській, літературознавчій, мовній і психологічній. Усі перелічені основи становлять певні труднощі для їх дотримання, але найбільше зусиль доводиться долати вчителю для оволодіння секретами психологічного забезпечення уроку. Часто низька продуктивність праці вчителя-словесника йде не від недостатності його зусиль, а від неврахування психологічних особливостей сприйняття творів учнями різного віку, можливостей їх розумового розвитку, на які слід опиратися. Психологічна наука є однією з основ методики викладання літератури. За спостереженнями психологів, дітям підліткового віку властиве наївно-реалістичне сприйняття мистецтва. Події, героїв і їхні вчинки вони сприймають як реальні, перенесені на сторінки книжок безпосередньо з життя. Природною основою наївного реалізму є вік дітей, їхній ще незначний життєвий і читацький досвід. Читаючи твір, підлітки звертають увагу насамперед на сюжет і поведінку героїв. Незвичайні, яскраві вчинки можуть мати великий вплив навіть тоді, коли діти не зовсім розуміють їх смисл. І навпаки, звичайна, буденна поведінка не виокремлюється в свідомості підлітка, хоча вона й важлива для розуміння характеру літературного образу.

О.І.Никифорова, досліджуючи сприйняття літературного твору школярами, встановила, що молодші підлітки виділяють далеко не всі